

is ja en nee. Er is over dit punt in de geschiedschrijving een kleine discussie gaande.⁴⁵ Let men vooral op de structuur van het politiek-maatschappelijk bestel, dan kan men volhouden dat er in 1945/6 na een korte aarzeling sprake was van een restauratie van vooroorlogse verhoudingen. Maar anderzijds is dit laatste onlangs heel treffend omschreven als 'een gigantische poging te doen alsof er niets aan de hand was.'⁴⁶ Zeker is het zo dat zich veel dingen op het moeilijker te onderzoeken gebied van houding en mentaliteit, met name onder de wat jongere generaties, grondig hebben gewijzigd.

Met betrekking tot ons thema levert een toevalstreffer in het materiaal een aardige illustratie op. In mei 1951 wees de hoofdredacteur van het katholieke dagblad *De Tijd* in een uitvoerig artikel over de herdenkingstraditie van *Rerum Novarum* op de grote verschillen tussen voor en na de oorlog.⁴⁷ Trefzeker formuleerde hij het historiografische probleem, dat 'we (weliswaar) weer teruggekropen zijn in onze oude organisaties; wij zelf zijn toch wel degelijk veranderd.' 'De grote mentaliteitsverandering' die de oorlog had teweeg gebracht zag hij vooral in de teloorgang van het revolutionair sentiment dat twintig jaar eerder bij de herdenking van de encycliek in liederen, optochten, acties en redevoeringen had doorgeklonken. De gewenning aan de verschrikkelijke drama's van de bezettingstijd had ook onder de katholieken tot een ongewenste hardheid, gevoelloosheid en gebrek aan sociale deernis geleid. In Derk's ogen was de vooroorlogse sentimentaliteit echter verre te prefereren boven de afstandelijkheid en nuchterheid waarmee de katholieken zich tot de herdenking van 60 jaar *Rerum Novarum* opmaakten. Sloeg de oorlog op die manier een bres in het ethos van de katholieken, de economische expansie en de opbouw van de verzorgingsstaat leidden in de jaren vijftig tot een fundamentele wijziging in de verhouding staat-maatschappij. De uiterst beperkte staatsinterventie die de encycliek van 1891 voor wenselijk hield en de anti-etatistische teneur van *Quadragesimo Anno* met zijn subsidiariteitsprincipe en corporatief model, leken spoedig relikten uit een prehistorisch verleden. Toen het Tweede Vaticaans Concilie bovendien een heel andere verhouding tot de wereld propageerde was het met de traditionele sociale leer spoedig gedaan. Wat er in 1961 nog aan herdenking plaats vond, leverde soms het overtuigende

45. J.C.H. Blom, 'The second World War and Dutch Society: Continuity and Change', in: *Britain and the Netherlands* 6(1977) 228-248. Op europees niveau: Ch.S. Maier, 'Nineteen Forty-Five: Continuity or Rupture?' in: *Europa. A Journal of Interdisciplinary Studies* 5(1982), 109-121.

46. S. Stuurman, 'De overwinning van de zonde. Over de verhouding van confessionele en seculiere cultuur in de Nederlandse geschiedenis', in: P. Luykx en H. Righart, 'Van de pastorie naar het torentje.' *Een eeuw confessionele politiek*, 's-Gravenhage 1991.

47. J. Derks, 'Rerum Novarum een nieuw geluid!', in: *De Tijd*, 12 mei 1951.